

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2020

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Клімова Г. П.

докт. філософ. наук,

провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України,

професор кафедри соціології та політології

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Розглядання правової культури пов'язане не тільки з аналізом її концептуальних основ, але і з розкриттям питання про те, що вона відображає в соціальній реальності, оскільки сенсоутворюючі ідеї правової культури обумовлюють розробку певної сукупності основних правових цінностей, з якими, передусім, дані ідеї асоціюються. Це вимагає аналізувати правову культуру з точки зору аксиологічного підходу, згідно з яким правова культура являє собою систему правових цінностей, що розвиваються і відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які впливають на якісний стан і спосіб правового життя особистості та суспільства.

Правові цінності різноманітні. Однією з найважливіших цінностей правової культури є справедливість, яка виступає основою ідеї права, виражає його сутність. Латинське слово «юстиція» (justitia), яке увійшло і використовується в багатьох мовах, також і в українській, перекладається українською мовою або як «справедливість», або як «правосуддя», хоча мова йде про одне й те саме поняття – про справедливість, яка включає в себе і правосуддя. Саме тому справедливість як цінність правової культури виступає особливим механізмом, що підтримує міру рівноваги правових цінностей і, водночас, є визначальним моментом домінування при конфліктному зіткненні цих цінностей. Право є нормативно закріпленою справедливістю і ґрунтується на ідеї справедливості.

Поняття «соціальна справедливість» у науковому обігу з'явилося на початку XIX століття, що стало загальноживаним завдяки працям Дж. С. Мілля. Ідея соціальної справедливості як цінності правової культури відображена у двох основних підходах, які утверджують: рівність можливостей у рамках відкритого суспільства, громадяни якого мають змогу проявити свої здібності; рівномірний розподіл благ з урахуванням різних

потреб кожної людини.

Найвідоміший із сучасних теоретиків справедливості американський філософ Дж. Ролз, який в основу свого підходу поклав принцип - нерівність у розподілі суспільних благ допускається лише тоді, коли вона відповідає інтересам найменш забезпечених членів суспільства. Поряд з цим глобальним підходом у сучасних правових теоріях існує широка палітра різноманітних, нерідко протилежних, поглядів, скажімо, на роль справедливості у процесі конституційних змін. Так, з одного боку, можна зустріти погляд, що сучасні конституції є «інструментами пошуку справедливості» (Ю. Ельстер). З іншого – підхід, який проголошує, що так само, як неможливо передбачити наслідки зміни інституційної структури, «неможливо передбачити (навіть у більшому ступені) і перетворення, що диктуються справедливістю» (Дж. Сарторі).

Спираючись на існуючі наукові підходи до аналізу справедливості як цінності правової культури., із сучасної правової точки зору справедливість може бути визначена як внутрішня властивість і якість права; нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у правовій культурі людей; соціальна цінність, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система права. Аналіз справедливості як правової цінності передбачає її дуалістичне тлумачення через осягнення змісту понять «право як втілення справедливості» та «справливість як моральна детермінанта правовідносин». Перше передбачає визнання того, що право «завжди справедливе і є носієм справедливості в соціальному світі». Друге виходить з того, що право не ігнорує особливих інтересів і потреб соціальних суб'єктів, які повинні «знайти в ньому своє належне (тобто – саме справедливе) визнання, задоволення і захист» [1, с. 28, 31].

Справливість як цінність правової культури перебуває в тісному взаємозв'язку з «правом», «законністю» і «рівністю». Вона поширюється як на реально існуючий, так і на уявний (ідеальний) стан правової культури суспільства, виступає в якості належного (необхідного) імперативу, відповідного сутності, правам і потребам людини. Поряд з цим вона виступає критерієм оцінки різноманітних співвідношень у житті суспільства: між роллю окремих людей чи соціальних груп і їх реальним соціальним становищем, ступенем суспільного визнання; між працею і винагородою за неї, правами і обов'язками особи; між скоєним діянням і відплатою, злочином і покаранням.

Із філософсько-правового погляду розрізняють три основні різновиди справедливості як цінності правової культур: 1) зрівняльну справедливість, що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів; 2) розподільну справедливість, що орієнтує на подолання диспропорцій у розподілі матеріальних і духовних благ, виходячи з природно-правової рівності всіх людей,

незалежно від їх національних, станових, класових, майнових та інших відмінностей, але з урахуванням заслуг конкретного громадянина перед суспільством і державою;
3) відплатну справедливість, яка поширюється на сферу покарань за правопорушення і злочини.

Щоб зрозуміти логіку і зміст відплатної справедливості, мусимо знову ж таки звернутися до етимології. Термін «справедливість» у давньогрецькому варіанті пов'язаний зі словом «помста». Однак уже в ті далекі часи помста (в її елементарному значенні) і справедливість не ототожнювались. Остання виступала своєрідною мірою помсти, яка встановлювалась суспільством. У сучасному розумінні відплатна справедливість у морально-соціальному сенсі означає забезпечення істинної свободи особистості, оцінку її діяльності з погляду добра і зла, заохочення і покарання. Правова відплата тлумачиться як правосуддя, що передбачає рівний підхід до всіх членів суспільства. Справедливість покарання вимагає дотримання таких принципів: застосування певних процедур тільки до осіб, визнаних винними у скоєні правопорушення; залежності міри покарання від ступеня його тяжкості; призначення за одне правопорушення лише одного юридичного покарання, яке не принижує людської гідності; невідворотності настання юридичної відповідальності.

Таким чином, справедливість виступає оптимальною мірою співвідношення протилежних інтересів у суспільстві, можна сказати, що вона є показником співвідношення цих інтересів, а тому є визначальним чинником, що підпорядковує собі функціонування суспільства та його правової системи. Саме в справедливості права вбачається його загальнолюдська цінність. При цьому, йдеться, безумовно, не про абстрактну, а про конкретно-історичну справедливість, уявлення про яку в різні епохи істотно змінювалось. У сучасних умовах справедливість як цінність правової культури слід вбачати в його прогресивній спрямованості, легітимності, відповідності ідеалам демократії та гуманізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нерсесянц В. С. Философия права. Москва. РУДН, 1997. 647 с.